

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Актуальні питання сучасної педагогіки

Збірник наукових праць
(виходить два рази на рік)

Випуск 6

Слов'янськ – 2018

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Актуальні питання сучасної педагогіки

**Збірник наукових праць
(виходить два рази на рік)**

Випуск 6

Слов'янськ – 2018

УДК 37(06)
ББК 74.00я43
А437

Друкується за ухвалою Вченої ради
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
(протокол № 5 від «22» грудня 2015 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Білецький О.А. – кандидат педагогічних наук, доцент
Євтух М.Б. – Академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор
Крутогорська Н.Ю. – кандидат педагогічних наук, доцент
Кузьміна О. В. – доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор)
Курінна С.М. – доктор педагогічних наук, професор
Лазаренко Д.О. – доктор економічних наук, професор
Набока О.Г. – доктор педагогічних наук, професор
Омельченко С.О. – доктор педагогічних наук, професор
Плюхіна Н.П. – старший викладач
Роганова М.В. – доктор педагогічних наук, професор
Саяпіна С.А. – кандидат педагогічних наук, доцент
Солодухова О.Г. – доктор психологічних наук, професор
Шевченко Г.П. – доктор педагогічних наук, професор, директор науково-дослідного Інституту духовного розвитку людини

А437 Актуальні питання сучасної педагогіки : збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. О.В. Кузьміної]. – Вип. 6. – Слов'янськ : Вид-во Б.І. Маторіна, 2018. – 58 с.

Збірник наукових праць містить статті науковців з актуальних проблем педагогіки. Мета видання – висвітлювати результати сучасних досліджень у педагогічній науці, поширювати новітні знання і технології серед освітян. Опубліковані матеріали можуть бути корисними вітчизняним і зарубіжним науковцям, викладачам, аспірантам і докторантам, студентам педагогічних вищих навчальних закладів, учителям і вихователям, усім працівникам освітньої галузі.

© Кафедра педагогіки ДВНЗ «ДДПУ», 2018

УДК 373.3.015.31:82-343

КУЗЬМІНА О. В.

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки ДВЗН
«ДДПУ», kov35@ukr.net*

КАРПЕНКО К.В.

*студентка 2 курсу факультету початкової, технологічної та професійної
освіти спеціальність «Початкова освіта» ДВНЗ «ДДПУ»*

ВИКОРИСТАННЯ КАЗОК У ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається одне з актуальних питань сучасної освіти, а саме: вплив казок у вихованні молодших школярів. Охарактеризовано форми і методи роботи з дітьми за допомогою казок. Розкрито, що казка є одна з найбільш ефективних і перевірених способів і засобів виховання дітей.

Ключові слова: казка, діти, виховання, навчання, школа.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні від народження діти розвиваються під впливом ЗМІ, комп'ютерних технологій, Інтернету. Саме тому часто відчувається обмеженість спілкування дитини з однолітками та батьками.

Педагогіка у пошуках методів виховання сучасних дітей постійно звертається до тисячолітнього досвіду народу. Який свідчить про те, що виховання дошкільників починається з казки, яка здатна виховувати і навчати, об'єднувати дітей та батьків.

«Казка, гра, фантазія, – пише В. Сухомлинський – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень.... Через казкові образи в

свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками... Під впливом почуттів, що породжені казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Діти знаходять велике задоволення у тому, що їхня думка живе у світі казкових образів, в них – перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Загальні питання виховання казкою знайшли відображення в працях Т. Грабенко, Е. Заїки, Т. Зінкевич-Євстігнеєвої та ін. Виховний потенціал казок В. Сухомлинського вивчали О. Господаренко, М. Масловська, Н. Озерна, Р. Шулигіна та ін.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Мета роботи полягає в тому, щоб розглянути застосування казки в процесі виховання дітей молодшого шкільного віку .

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Роль казки в житті дітей батьки часто недооцінюють. Насправді її вплив на формування особистості дитини вже доведено психологами. Казка глибоко проникає в думки дитини, змушує замислитися. Ні який мультфільм ніколи не зможе замінити читання казки. Читаючи казку дитина потрапляє у чарівний світ мрій, фантазуючи уявляє, аналізує, розмірковує, а значить розвивається – відбувається формування особистості.

Важливим чинником становлення і розвитку особистості дитини є освіта. За сучасними визначеннями, зміст освіти – це не тільки сукупність інформації, але і набуття певного досвіду. Тому основними рисами сучасної людини є освіченість та вихованість.

Освіченість включає в себе сукупність необхідних для життя знань і вмінь, і внутрішнє спонукання до їх застосування. Науковці довели, що передача пізнавальної, наукової інформації через авторські наукові казки, глибоко впливає на розвиток особистість дитини.

Фізіологічні та психологічні особливості дитини не дозволяють переобтяжувати її когнітивну сферу, ще К. Ушинський відмічав, що дитина «...мислить образами, формами, фарбами, звуками», тому здатна до систематизації та усвідомлення знань через певні образи. Сильніше впливає на почуттєву сферу дитини яскраві образи, забезпечуючи міцність запам'ятання отриманої інформації. Доведено вченими, що через емоційну взаємодію з образами діти засвоюють певні знання й уявлення, виробляють конкретні судження, формулюють особистісні висновки. Образність казки сприяє формуванню перших уявлень про ті об'єкти і явища, про які в ній розповідається.

Казка може виступати як носій національних та загальнолюдських цінностей, які відкриваються для дитини у доступній формі.

В процесі виховання особливу роль відіграє народна казка. За твердженнями низки дослідників, етнодосвід має свої особливості та специфічні риси у різних видах казок. Предметом оповіді в казці є дивовижні та незвичайні події, які мають пригодницький характер. А важливою рисою казкових героїв є їх традиційність як втілення етичного та соціального досвіду народу.

С. Русова у статті «В оборону казки» наголошувала, що через народні казки, які містять у собі національний чинник, суть якого полягає в урахуванні умов життя, історії того народу, тієї нації, де народилася дитина, впливають на становлення особистості дошкільника.

Надзвичайно велику роль у вихованні відіграють казки, які пишуть дитячі педагоги та психологи. Написані професіоналами казки цікаві і актуальні для

сучасних дітей, але при цьому обов'язково слідують класичному правилу «добро перемагає зло» [1].

Казка – це ланцюжок пригод, незвичайних ситуацій, що виникають у житті персонажів, а от же і їхніх дій щодо розв'язання певних завдань.

Слухаючи казку, дитина вчиться відрізняти правильні вчинки від неправильних, добрих персонажів від злих, бачить негативні наслідки поганої поведінки. Виховний ефект досягається без нотацій і моралей, дитина отримує нові знання про світ і про саму себе, природно [3]. Переконаність, що добро обов'язково перемагає, що можна завжди вирішити будь-яке завдання, залишаючись чесною і доброю людиною, позначається на характері дитини найпозитивнішим чином. Вона стає більш впевненою в собі, сміливішою і рішучішою, цінує друзів і допомагає оточуючим.

Казки склалися, відшліфовувались протягом століть, акумулювали досвід людства у боротьбі зі злом. Сьогодні вони допомагають дітям відчувати впевненість у собі, у тому, що вони зможуть подолати труднощі, які готує їм життя. Враження від навколишньої дійсності виховний вплив дорослих, предметне оточення – ось необхідні умови для стимулювання активності, руху дитячої фантазії, виникнення духу творення, бажання власноруч конструювати образ гри, будувати іграшковий простір, заповнювати його іграшками та іншими матеріалами. У процесі виховання дітей особливе значення має емоційний комфорт дитини, оскільки практика свідчить, що саме він є однією з головних умов гармонійного розвитку творчої особистості в сучасних умовах. Художні твори є засобом різнобічного розвитку і виховання. Процес засвоєння моральних принципів має бути активним, цікавим, раціональним, максимально наближеним до життя дітей [5].

Казки – багатющий матеріал, що подає дітям загальнолюдські цінності й високу мораль не у вигляді нудних і сухих повчань та наказів, які надто часто викликають у дітей природне прагнення чинити навпаки, а в такій словесно-

емоційній формі, яка невимушено підводить дітей до самостійного висновку: чому саме потрібно поводитись гарно, чому лише позитивні вчинки приводять до справжньої радості і задоволення. Адже у казках з м'яким гумором і тонким психологічним розрахунком висміюються такі негативні моральні якості і риси як жадібність, лінощі, хвалькуватість тощо. Казка забезпечує змістовне, цікаве, радісне виховання та навчання дітей, та є засобом всебічного розвитку особистості [2].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Казка відіграє важливу роль у житті дитини. Вона виховує, розвиває і навіть лікує. Використовуючи ресурси казки педагоги зможуть позитивно впливати на формування характеру дитини. Хороша, добра казка навчить дитину правильній поведінці, прищепить важливі для успішного життя якості і впорається з дитячими страхами. Характер – справа наживна, і в наших силах виростити малюка добрим, розумним, сміливим і цілеспрямованим, тобто, справжньою людиною, здатною до рефлексії.

Література

1. Бондареревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогіка: личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е. В. Бондареревская, С. В. Кульневич – Ростов-на-Дону: Учитель, 1999. – 183 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: навчально-методичний посібник: У 2-х кн. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 342 с.
3. Бех І. Д. Гуманізм у вихованні підростаючої особистості / І. Д. Бех // Рідна школа. – 1995. – № 9. – С. 23-25.
4. Василь Сухомлинський і дошкілля Полтавщини / автор-укладач О. П. Сімон. – Полтава : ПОІППО, 2008. – 200 с.
5. Калуська Л. Василь Сухомлинський – гуманістична педагогіка / Л. Калуська // Дитячий садок. – 2007. – 34 (418) вересень. – С. 32–33.

УДК 373.3.015.31:78

КУЗЬМІНА О. В.

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки ДВЗН
«ДДПУ», kov35@ukr.net*

РЯЗАНОВА Д. В.

*студентка 4 курсу факультету початкової технологічної та професійної
освіти спеціальність «Початкова освіта» ДВНЗ «ДДПУ»*

ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті здійснено спробу розглянути основні методи викладення музичного матеріалу в початковій школі, з метою пробудження інтересу школярів до музики.

Ключові слова: метод, стимулювання музичного інтересу, розвиток музичного інтересу, музичне виховання, школярі.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Найскладнішою проблемою сучасної загальноосвітньої школи є забезпечення художньо-творчого розвитку учнів. Вирішується вона поки що частково, оскільки далеко не завжди усвідомлюється вчителями музики, їхні зусилля нерідко спрямовуються на вирішення окремих завдань: навчити дітей співати і читати ноти, розвивати музичні здібності, озброювати музично-теоретичними знаннями тощо. Замість того, щоб сприяти музичному розвитку, засвоєння знань і оволодіння навичками музичної діяльності, по суті, перетворюються на самоціль. Звичайно, талановитий учитель, працюючи з дітьми ініціативно і творчо, навіть на основі таких підходів може досягти помітних результатів. Але чи стануть при цьому уроки музики уроками формування духовності учня, чи залишаться

лише уроками засвоєння знань і певних видів діяльності? Переконливу відповідь на це запитання дала практика: якщо зміст і методи музично-виховної роботи не визначаються передбаченням наступного розвитку дітей, яким розумінням того, яких якостей вони мають набувати у процесі музичного навчання, то така педагогічна діяльність виявляється неефективною. Не можна навчати музиці «взагалі», не замислюючись над кінцевою метою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Основними методами формування музичного сприймання відомий музикознавець Б. В. Асаф'єв вважав методи наведення і спостереження. У педагогічному аспекті доцільніше говорити про групу методів наведення (бесіда, розповідь, пояснення, коментування) і спостереження (художньо-педагогічний аналіз, моделювання, зіставлення за контрастом і аналогією тощо). У науково-методичній літературі більшість названих методів дістала ґрунтовне висвітлення, особливо у працях О. О. Апраксіної, Н. Л. Гродзенської, Д. Б. Кабалевського, В. М. Шацької. Розглядаючи їх крізь призму завдань керування музичним сприйманням, виділимо основну ланку, яка з'єднує ці методи і забезпечує цілісність навчального процесу. На наш погляд, такою ланкою у процесі керування музичним сприйманням виступає діяльність спілкування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є втілення домінуючих у сучасній мистецькій педагогіці концептуальних положень про інтегративний підхід до викладання дисциплін та важливість оволодіння розмаїттям художньо-мовних засобів різновидів мистецтва, про роль стимулювання в учнів потреби у самовираженні в художній творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. В основу сучасної методики покладено

групову форму організації діяльності учнів на уроці музики. Так, учитель поділяє клас на групи (по 5-6 учнів), які працюють спільно, обговорюючи надане кожній групі завдання зі слухання музики або єдине завдання для всіх груп у ході вокально-хорової роботи. Критеріями оцінки роботи є точніша і правильніша відповідь чи виконання. Учитель контролює діяльність навчальних груп, вносить окремі корективи, які сприяють підвищенню ефективності навчальної роботи учнів.

Під час слухання музики педагог також може дати завдання групам самостійно проаналізувати конкретний засіб музичної виразності. Ці завдання можуть бути загальними для кількох груп, що дає змогу враховувати думки кожної групи. Елементи інноваційної діяльності вчителя можуть проявлятися також в організації самостійної роботи учнів вдома. Для цього педагог розподіляє роботу по групах, кожна з яких відповідає за свою частку.

У молодших класах разом із роботою в групах використовуються парні види роботи (у вокально-хоровій, слуханні музики, епізодично при поясненні нового матеріалу). Форма спілкування в парі під час навчальної діяльності стимулює творчу взаємодію. При цьому учень отримує можливість не тільки порівнювати і зіставляти різні точки зору, а й коригувати їх.

Нове осмислення соціальної мети шкільної музичної освіти в Україні вимагатиме розробки нових педагогічних концепцій на основі творчого використання здобутків національної і світової педагогіки.

Об'єкт дослідження – навчальний процес (уроки музики) в школі.

Предмет дослідження – особливості використання методів музичного виховання на уроках музики.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність методів музичного виховання, визначити ефективність використання сучасних методів музичного виховання на уроках музики.

Згідно з метою і предметом дослідження було визначено такі завдання:

- 1) вивчити теоретичні основи методів музичного виховання;
- 2) розглянути поняття про методи музичного виховання;
- 3) проаналізувати методи музичного виховання, які використовуються у школі;
- 4) охарактеризувати інтерактивні методи на уроках музики;
- 5) дослідити використання методу моделювання на уроках музики.

Методи дослідження. Для розв'язування поставлених завдань використано такі методи наукового дослідження: теоретичний аналіз наукових літературних джерел, синтез, узагальнення, порівняння, конкретизація, спостереження, бесіда.

Методи музичного виховання представляють собою різні способи спільної діяльності вчителя і учнів, де провідна роль належить педагогові. Розвиваючи уяву, емоційну чуйність, музичне мислення, вчитель прагне, щоб спілкування з мистецтвом викликало в дітей відчуття радості, задоволення, а формування навиків і умінь сприяло прояву активності і самостійності.

Різноманітність методів музичного виховання визначається специфікою музичного мистецтва і особливостями музичної діяльності учнів. Методи застосовуються не ізольовано, а в різних поєднаннях. Наприклад, знайомство підлітків з музичним твором вчитель починає з бесіди, ставить їм питання про композитора і його твори, пройдених раніше (словесний метод); по ходу бесіди виконує знайомі фрагменти (наочно-слуховий метод); повідомляє цікаві відомості про історію створення твору або про обставини виконання, враження, яке воно справило на слухачів (стимулюючий метод); учні слухають твір в грамзаписі (наочно-слуховий метод); відповідають на питання вчителя, діляться враженнями (словесний метод); виконують запропоновані вчителем творчі завдання: слухають, порівнюють і аналізують окремі фрагменти твору (наочно-слуховий метод, метод аналізу і порівняння); визначають ідею твору (метод узагальнення).

Методи стимулювання музичної діяльності застосовуються для створення тієї емоційної, творчої атмосфери, яка необхідна для уроків музики. Метод емоційної дії – уміння вчителя виражати своє відношення до музичного твору образним словом, мімікою, жестами. Наприклад, його голос може емоційно забарвлюватися залежно від характеру, настрою музики: тепло, ласкаво і ніжно розповідає він про колискову; урочисто, з суворими і мужніми інтонаціями – про патріотичну пісню. Інтерес до музики залежить від залучення незвичайних фактів, створення ефекту здивування.

Стимулюванню інтересу до музичної діяльності сприяє створення ситуацій успіху. Вони особливо необхідні в тих випадках, коли учні проявляють старання, але випробовують утруднення, наприклад, через відсутність координації між слухом і голосом не можуть досягти чистої інтонації.

Розвитку музичного інтересу дітей сприяють ігрові ситуації, які зазвичай застосовуються в роботі з молодшими школярами, і особливо з шестирічками. В ігрових ситуаціях легше організувати пісенну творчість, інсценування, драматизації. Наприклад, вчитель дає дітям ляльку, просить укласти її спати і заспівати колискову. Граючи в мисливців і зайців, одна частина хлоп'ят зображає сміливих, рішучих мисливців, а інша – зайців, що крадуться. Ігрові ситуації допомагають також підтримати інтерес дітей до уроку, зробити емоційну розрядку і попередити перевтому.

До методів стимулювання музичної діяльності відноситься і створення проблемно-пошукових ситуацій, коли перед учнями ставляться різні творчі завдання. Наприклад, при розучуванні російського народного танцю першокласникам пропонується визначити, як його краще виконати: парами або стоячи в крузі. Можна запропонувати дітям вибрати дитячі музичні інструменти, які, на їх думку, підкреслюватимуть виразність музичного образу

при виконання супроводу до твору. Підлітки з цікавістю визначають кращу інтерпретацію або композитора твору, чия творчість їм вже знайома.

Проблемно-пошукові ситуації активізують музичну діяльність, концентрують слухову увагу учнів, примушують мислити, міркувати, розвивають творчі здібності.

Метод порівняння є найбільш поширеним в практиці музичного виховання не тільки тому, що його застосування дозволяє створювати ситуації, що викликають в учнів інтерес. Виконання творчих завдань припускає аналіз музики, примушує дітей вслухуватися, стежити за зміною звучання і розвитком музичного образу, усвідомлювати свої враження і робити висновки.

Інтерактивні методи на уроках музики

Застосування методів інтерактивного навчання на уроках музики залежить як від теми уроку, так і від навчальної інформації конкретних уроків, термінів та понять, які необхідно засвоїти. Специфічними ознаками уроків музики є не лише мистецькі теми та поняття, а й специфічні види діяльності (слухання музики, вокальне, інструментальне, рухове виконання, створення музики).

Так при інтерпретації пісні використовують такі методи: метод проблем, рольова імітаційна гра, виконавський конкурс.

Метод проблем передбачає в даному разі пошук різноманітних варіантів інтерпретації твору (у формі вільного висловлення думок):

- музичної інтерпретації (пошуки можливих варіантів виконання окремих куплетів і твору загалом: динамічний розвиток, визначення кульмінації окремих фраз і цілого куплета, нюансування);
- драматичної інтерпретації (варіанти виконання фраз та куплетів певного характеру, з певним настроєм);
- рухової інтерпретації (варіанти образних, танцювальних рухів, диригування);

- інструментальної інтерпретації (варіанти інструментального супроводу за допомогою елементарних музичних інструментів, «звучних предметів», «звучних жестів»);
- театральної інтерпретації (варіанти інсценізації пісні);
- живописної інтерпретації (варіанти зображення образу, характеру, засобів музичної виразності).

В умовах групової роботи дані інтерпретації обговорюють у групах як завдання. У класі працюють «Музиканти», «Драматурги», «Танцюристи», «Диригенти», «Артисти», «Оркестранти», «Художники» тощо. Результатом вивченої пісні може бути конкурс виконавських інтерпретацій [13, 8].

При засвоєнні навчальної інформації використовують методи: образні моделі (схеми), «Дерево мудрості», метод проекту, рольові імітаційні ігри «Кореспонденти», «Прес-конференція».

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, рішення задач музичного виховання школярів вимагає від вчителя оптимального вибору методів залежно від своєрідності твору, особливостей музичної діяльності і можливостей учнів. Тому жодна навіть сама хороша розробка не може бути використана механічно. Успіх супроводить педагогові, який, враховуючи реальні умови, творчо підходить до справи – обдумує варіанти послідовності спільної діяльності з учнями, уміє включати в роботу не тільки активну частину класу, але і малоініціативних учнів. Якщо вчитель добре представляє план дій, то вільніше орієнтується в несподіваних ситуаціях, що виникають на уроці, і переходить до імпровізації. Творчий підхід дозволяє йому кожного разу по-новому проводити роботу над одним і тим же твором (він варіює і перебудовує її залежно від обставин), щоб досягти реалізації його виховних, освітніх, розвиваючих можливостей і успішного рішення задач музичного виховання школярів.

Література

1. Белобородова В. К., Ригина Г. С., Алиев Ю. Б. Музыкальное восприятие школьников. М., 1975.
2. Бойко Н. Урок музики в 1 класі // Розкажіть онуку. – 2005. – № 2. – С. 21–22.
3. Бойсан В. Музичні дидактичні ігри // Мистецтво та освіта. – 2002. – № 5. – С. 19–20.
4. Гороховська Н. Цар музики // Початкова освіта. – 2004. – № 11. – С. 20.
5. Гумінська О. Інтерактивні методи на уроках музики // Завуч. – 2004. – № 32. – С. 4–10.
6. Дмитриева Л. Г., Черноиваненко Н. М. Методика музыкального воспитания в школе. – М., 1989. – 207 с.
7. Дорошенко Т. Методи навчання сприйняття музики // Початкова школа. – 2003. – № 6. – С. 18–20.
8. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. К., 1997.
9. Мартиненко С. М., Хорунжі Л. Л. Загальна педагогіка: навч. посібник. – К.: МАУП, 2002. – 176 с.
10. Матонис В. П. Музыкально-эстетическое воспитание личности. Л., 1988.
11. Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования. К., 1986.
12. Музыкальное искусство и формирование нового человека. К., 1982.
13. Рагозіна В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів. – Мистецтво та освіта. – 2004. – № 5. – С. 5–8.
14. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання. – К., 1997.
15. Рудницька О. П. Запрошує музична вітальня. – К., 1993.
16. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

УДК 373.3.046-021.64-044.332

КУЗЬМІНА О. В.

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки ДВЗН
«ДДПУ», kov35@ukr.net*

АФАНАСЬЄВА О. А.

*студентка 4 курсу факультету початкової технологічної та професійної
освіти ДВНЗ «ДДПУ»*

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ-ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

У статті розглядається одне з актуальних питань сучасної освіти, а саме: пошук способів полегшення та прискорення адаптаційного періоду першокласників до навчання у школі, роль вчителя у даному процесі.

Ключові слова: адаптація, адаптаційний період першокласників.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Початок навчання в школі – один з найбільш складних і відповідальних моментів в житті дітей як в соціально-психологічному, так і у фізіологічному плані. Проблема підготовки учнів до життя в новому соціально економічному і культурному просторі знаходить особливу актуальність в зв'язку виникаючими питаннями про ефективність початкового етапу навчання. Тому виникає питання, якою мірою здатна виступаюча до школи дитина вчитися без утруднень? Дитина, що не досягла необхідного рівня розвитку, не звиклий до шкільного життя в період адаптації стикається в школі з масою труднощів і невдач, що може мати негативні наслідки. У зв'язку з цим виникла необхідність перегляду роботи з питань

спадкоємності між ланками, систематизувати і шукати причини, намітити шляхи рішення проблеми адаптації першокласників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Початок навчання дитини в 1-му класі – складний і відповідальний етап у її житті. Адже відбувається дуже багато змін. Це не тільки нові умови життя та діяльності – це й нові контакти, нові стосунки, нові обов'язки. Змінюється соціальна позиція: був просто дитиною, тепер став школярем. Змінюється соціальний інститут навчання і виховання: не садочок, батьки, бабуся, а школа, де навчальна діяльність стає провідною. Змінюється все життя дитини: все підпорядковується навчанню, школі, шкільним справам і турботам.

Про складності і значущості періоду, пов'язаного з адаптацією дитини в школі, сказано і написано у вітчизняній психологічній і педагогічній літературі багато наукових робіт. Саме в ці перші місяці починають формуватися ті системи відносин дитини зі світом і самим собою, ті стійкі форми взаємин з однолітками і дорослими, і базові навчальні установки, які в істотній мірі визначає в подальшому успішність його шкільного навчання, ефективність стилю спілкування, можливості особистісної самореалізації у шкільному середовищі.

Звикання до школи – тривалий індивідуальний процес. Згідно зі статистикою, тільки 50% дітей адаптується до нових умов і вимог протягом півроку. Другій половині потрібно більше часу. Процес адаптації складається з багатьох, тісно взаємозв'язаних, аспектів: соціального, педагогічного,

фізіологічного, психологічного тощо. Що стосується фізіологічної адаптації, то медики відзначають, що більшість першокласників хворіє у вересні, деякі діти втрачають вагу в перші 2-3 місяці навчання, деякі скаржаться на втому, головний біль, стають примхливими. Це не дивно, оскільки на 6-річних малюків обрушується лавина завдань, що вимагають від них розумового і фізичного напруження. Соціально-психологічна адаптація полягає в освоєнні нового соціального статусу «учень», а також у налагодженні ефективного спілкування з однолітками і вчителем.

Шкільна адаптація включає в себе біологічну, психологічну і соціальну адаптацію.

Біологічна адаптація – це пристосування до нового режиму навчання й життя. Життя плинне, суперечливе, малопередбачуване: не встиг пристосуватися відчувати стабільність існування, як трапляється таке, що докорінно змінює плани, суттєво впливає на самопочуття, змушує пристосовуватися до нового й незвичного.

Психологічна адаптація – це входження до нової системи вимог, пов'язаних з виконанням навчальної діяльності. Процес взаємодії особистості й середовища полягає в пошуку й використанні адекватних засобів і способів задоволення основних її потреб, до яких належать потреба в безпеці, фізіологічні потреби (у їжі, сні, відпочинку тощо), потреба в прийнятті та любові, у визнанні та повазі, у самовираженні, самоствердженні й у розвитку. Тим самим закладаються можливості для успішної соціальної адаптації й соціалізації дитини.

Соціальна адаптація – це процес входження до учнівського колективу. Соціальну адаптацію розглядають як завершальний, підсумковий етап адаптації в цілому, що забезпечує як фізіологічне і психологічне, так і соціальне благополуччя особистості. Першокласник повинен пристосуватись до вимог

тих соціальних груп, що характерні для школи (учнівська група, вчителі, інші класи тощо).

Розглянемо чинники, що впливають на успішність адаптації дитини до школи:

- функціональна готовність до початку систематичного навчання: організм дитини повинен досягти такого рівня розвитку окремих органів і систем, щоб адекватно реагувати на дії зовнішнього середовища;

- вік початку систематичного навчання: не випадково адаптаційний період у шестирічок більш тривалий ніж у семирічок. У шестирічок спостерігається більш висока напруженість всіх систем організму, більш низька і нестійка працездатність. Рік, що відокремлює шестирічну дитину від семирічної, дуже важливий для її фізичного, функціонального і психічного розвитку. Саме в цей рік формуються такі важливі новоутворення: інтенсивно розвивається регуляція поведінки, орієнтація на соціальні норми і вимоги, закладаються основи логічного мислення;

- стан здоров'я: це один з основних факторів, що впливають не лише на діяльність і успішність процесу адаптації до школи, а й на процес подальшого навчання. Найбільш легко адаптуються здорові діти⁴

- рівень тренуваності адаптаційних механізмів: безумовно, першокласники, що відвідували раніше дитячий сад, значно легше адаптуються до школи, ніж «домашні», не звичні до тривалого перебування в дитячому колективі;

- особливості життя дитини в сім'ї: велике значення мають такі моменти як психологічна атмосфера в сім'ї, взаєностосунки між батьками, стиль виховання, статус дитини в сім'ї, домашній режим життєдіяльності дитини тощо;

- психологічна готовність до шкільного навчання: психологічна готовність передбачає інтелектуальну готовність (рівень розвитку пізнавальних

здібностей), емоційно-вольову готовність (емоційна зрілість, адекватність емоційного реагування, вольова регуляція поведінки) і особову готовність (мотиваційна готовність, комунікативна готовність);

- раціональна організація учбових занять і режиму дня: однією з головних умов, без яких неможливо зберегти здоров'я дітей протягом навчального року, є відповідність режиму учбових занять, методів викладання, змісту і насиченості учбових програм, умов зовнішнього середовища віковим можливостям першокласників;

- відповідна організація рухової активності дитини: рухова активність – найефективніший спосіб попередження і своєчасного запобігання стомлення, підтримки високої працездатності.

Можна виділити наступні ознаки адаптації дитини до школи:

1. Процес навчання викликає у першокласника позитивні емоції, він упевнений в собі і не відчуває страх.

2. Новоспечений учень справляється зі шкільною програмою.

3. Дитина проявляє самостійність при виконанні домашніх завдань і звертається за допомогою до мами або тата тільки після того, як самостійно спробувала його виконати.

4. Першокласник задоволений своїми стосунками з однокласниками і вчителем.

Оптимальний адаптаційний період складає один-два місяці. Залежно від різних чинників рівень адаптації дітей до нових умов може бути різним: високим, нормальним і низьким. Адаптація дитини до школи процес не односторонній: не тільки нові умови впливають на малюка, але і сам він намагається змінити соціально - психологічну ситуацію.

Високий рівень адаптації. Першокласник позитивно ставиться до школи: правила і вимоги сприймає адекватно; навчальний матеріал засвоює легко; глибоко і повно оволодіває програмовим матеріалом; розв'язує ускладнені

задачі, чемний, уважно вислуховує вказівки, пояснення вчителя; доручення виконує охоче й сумлінно, без зовнішнього контролю; виявляє високу зацікавленість до самостійної навчальної роботи, готується до всіх уроків; має у класі позитивний статус.

Середній рівень адаптації. Першокласник позитивно ставиться до школи: відвідування уроків не викликає в нього негативних переживань, розуміє навчальний матеріал, коли вчитель пояснює його досить детально і наочно; засвоює основний зміст програми з усіх предметів, самостійно розв'язує типові задачі; зосереджений і уважний під час виконання завдань, доручень, вказівок учителя, водночас потребує контролю з боку дорослого; зосередженим буває тільки тоді, коли робить щось цікаве для себе; майже завжди готується до уроків; доручення виконує сумлінно; дружить з багатьма однокласниками.

Низький рівень адаптації. Першокласник негативно або байдуже ставиться до школи: часто скаржиться на здоров'я, погане самопочуття, у нього переважає пригнічений настрій; спостерігаються порушення дисципліни; матеріал, який пояснює вчитель, засвоює фрагментарно; самостійна робота з підручником, викликає труднощі, під час виконання самостійних завдань не виявляє до них інтересу; до уроків готується нерегулярно, потребує постійного контролю, систематичних нагадувань і спонукань як з боку вчителя, так і з боку батьків; може зберігати працездатність і увагу за наявності тривалих пауз для відпочинку; для розуміння нового матеріалу і розв'язування задач за зразком потребує значної допомоги вчителя і батьків; доручення виконує під контролем і без особливого бажання; пасивний, близьких друзів не має, знає імена й прізвища лише частини однокласників. Зрозуміло, що є досить тісний причинно-наслідковий зв'язок між рівнем адаптації школяра і системою тих чинників, умов, у яких він виховувався. Щоб адаптація першокласника пройшла успішно повинні виконуватися такі умови:

1. Спрямованість навчально-виховного процесу на інтереси дитини. Ставлення до неї як до суб'єкта у педагогічному процесі, включення її у суб'єкт-суб'єктні взаємини у системі «вчитель – учень», «учень – учень». Учні визнаються і приймаються як рівноправні партнери, що мають власну думку, здатні зробити свідомий вибір, вільні у своєму волевиявленні та діях (у розумних межах). Педагогічна стратегія базується на відмові від стандартів та шаблонів у виховному процесі, на нездійсненні насилля над природою дитини, розумінні самоцінності дитячого життя та вікового етапу розвитку шестирічних першокласників.

2. Створення сприятливого психологічного клімату як у школі, так і в сім'ї, за якого панує любов, повага, взаєморозуміння, співчуття і терплячість.

3. Віра в унікальність кожної дитячої особистості, зацікавленість у долі кожної дитини, створення атмосфери успіху.

4. Надання допомоги дитині в усвідомленні себе як особистості. Вихованець має знати про існування у собі істинного, вищого «Я», яке є джерелом альтруїстичних почуттів, нерозкритих потенційних можливостей.

5. Забезпечення оптимального фізичного, розумового, психічного розвитку дитини.

6. Розвиток мотиваційної сфери дитячої особистості.

7. Розвиток необхідних психологічних якостей: ініціативності, здатності до вмотивованого ризику, адекватної самооцінки, високої працездатності, сили волі, самодисципліни, відповідальності, вміння розподіляти свій час, впевненості, самоповаги, стійкості у подоланні труднощів.

8. Збагачення та розширення Я-образу дитини через розширення сфер її діяльності. Забезпечення простору для вияву і розвитку інтелектуальних, творчих, художніх, спортивних тощо здібностей дітей, підтримка їх життєрадісності. Формування навичок творчого саморозвитку.

9. Здійснення психологічної підтримки дитини (під якою розуміється процес, у якому дорослий зосереджується на позитивних сторонах дитини з метою зміцнення її самооцінки, допомагає повірити в себе, уникнути помилок, підтримує при невдачах) шляхом опори на сильні сторони дитини, уникнення підкреслення її промахів, демонстрації оптимізму, задоволення, любові та поваги до неї, прийняття індивідуальності дитини, виявлення віри у неї, уникнення дисциплінарних заохочень і покарань, надання дозволу самостійно вирішувати проблеми там, де це можливо, здійснення взаємодії з дитиною, проведення з нею більше часу.

10. Забезпечення індивідуально-диференційованого підходу до дітей.

11. Дотримання єдності у виховній роботі членів родини, школи та позашкільних установ, що здійснюють виховання учня.

12. Виховання у дитини почуття соціальної відповідальності. Гармонійне поєднання розвитку здібностей дитини з її морально-етичним розвитком для упередження дитячого егоцентризму та поступового становлення соціальної установки «не люди для мене, а я для людей».

Деадаптація – це порушення в навчанні і в поведінці, конфліктні стосунки, психосоматичні захворювання. Така дитина прагне відчуження, не приймає правил соціуму. Не може прийняти темп шкільного життя. Спільні зусилля вчителів, педагогів, батьків, лікарів, шкільного психолога і соціального педагога здатні понизити ризик виникнення у дитини шкільної деадаптації і труднощів навчання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Те, за яким магістральним шляхом піде розвиток школяра у найближчі роки, чи буде період адаптації закладений соціальний та інтелектуальний фундамент успішного подальшого навчання, або з приходом в школу дитина потрапить у чужий, незрозумілий – а отже і ворожий йому – шкільний світ, багато в чому залежить від професійної і власне особистісної

зрілості дорослих: батьків, педагогів, вихователів, шкільних психологів. Тобто я вважаю, що для того щоб допомогти дитині відчувати себе в школі комфортно, вивільнити наявні у нього інтелектуальні, особистісні, фізичні ресурси для успішного навчання і повноцінного розвитку, педагогам і психологам необхідно: виявити психологічні особливості дитини; налаштувати навчально-виховний процес на його індивідуальні особливості, можливості та потреби; допомогти дитині сформувати навички і внутрішні психологічні механізми, необхідні для успішного навчання і спілкування в шкільному середовищі. Таким чином, вирішення проблеми успішної адаптації дитини багато в чому визначається характером взаємодії школи та сім'ї.

Література

1. Антропова М. В., Хрипкова А. Г. вікова фізіологія і Шкільна гігієна. – М: Просвітництво, 1990.
2. Битянова М. Р., Азарова Т. В., Афанасьєва Е. І. Робота психолога в початковій школі. – М.: Генеза, 2001.
3. Боделан О. Р. Вплив інтелектуальних і комунікативних особливостей дітей на їх психологічну адаптацію // Наука і освіта. – 1998. – №4-5. – С. 32–35.
4. Дубровіна І. В. керівництво практичного психолога. – М: Академія, 1995.
5. Кагаи В. Є. Психогенні форми шкільної дезадаптації // Питання психології. – 1984. – № 4.
6. Кожемякіна Н. І. До питання про шкільну дезадаптацію дітей першого класу // Наука і освіта. – 2002. – № 2. – С. 32-35.
7. Овчарова Р. В. Практична психологія в початковій школі. – М.: Сфера, 1996.
8. Пономаренко Л. П., Теплякова К. Г. Методи психологічної корекції для роботи з дітьми молодшого шкільного віку. – Одеса, 1994.

УДК 37.017:331.548

КОВАЛЬОВА О. В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», kovalova2018@ukr.net

БОНДАРЕВСЬКИЙ С.

студент 4 курсу фізико-математичного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В статті висвітлено проблематику профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах та проаналізовано форми та методи профорієнтаційної роботи й їх вплив на професійну визначеність школярів.

Ключові слова: профорієнтація, завдання профорієнтації, форми та методи профорієнтаційної роботи..

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вибір професії – один з головних життєвих виборів, який здійснює людина в юному віці. Вибір професії – це вибір життєвого шляху, вибір долі. А сама робота є головним змістом людського життя. Від вибору професії залежить задоволення людини своєю долею, її щастя [5].

Сучасна система освіти вже перед учнями 9-того класу загальноосвітньої школи ставить задачу вибору майбутнього професійного шляху: продовження загальної освіти або професійну освіту, або знаходження самостійної роботи за обраною спеціальністю. Найголовніше в цьому те, аби цей вибір був

усвідомленим і зваженим. Адже в професійній діяльності важливо те, щоб професія, яку ти обереш, викликала у тебе почуття задоволення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Основні напрямки реформування загальноосвітньої школи та перехід до профільного навчання привертають дедалі більшу увагу дослідників і практиків до проблеми формування професійного визначення учнів. Проблематикою методів і форм профорієнтаційної роботи в ЗОШ займалися М. Воздай, А. Кобилін, В. Ярошенко та інші. Теоретичне підґрунтя професійного становлення особистості розкрито у дослідженнях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва. Ідеї профільного навчання, основи професійної орієнтації, професійного самовизначення відображені в працях Е. Клімова.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити та проаналізувати методи та форми профорієнтаційного спрямування серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтування здобутих наукових результатів. Профорієнтація – це науково обґрунтована система соціально-економічних, психолого-педагогічних, медико-біологічних і виробничо-технічних заходів з надання молоді особистісно-орієнтованої допомоги у виявленні та розвитку здібностей і схильностей, професійних і пізнавальних інтересів у виборі професії, а також формування потреби і готовності до праці в умовах ринку [1, с. 101].

У систему профорієнтації входять наступні основні компоненти: мета і завдання, основні напрямки, форми і методи профорієнтаційної роботи з учнями.

Загальна мета системи профорієнтаційної роботи – підготовка учнів до обґрунтованого, зрілого вибору професії, що задовольняє як особисті інтереси, так і суспільні потреби і запити ринку [3].

Одним із яскравих прикладів вдалої профорієнтаційної роботи можна побачити в ЗОШ № 17 м. Слов'янська. В цій школі сформульовані завдання профорієнтаційної роботи:

1) надання профорієнтаційної підтримки учням у процесі вибору профілю навчання та сфери майбутньої професійної діяльності;

2) вироблення в учнів свідомого ставлення до праці, професійне самовизначення в умовах свободи вибору сфери діяльності у відповідності зі своїми можливостями, здібностями та із урахуванням вимог ринку праці.

3) забезпечення широкого діапазону варіативності профільного навчання за рахунок комплексних і нетрадиційних форм і методів, що застосовуються на уроках і у виховній роботі закладу;

4) вироблення гнучкої системи співробітництва старшої ланки школи з установами додаткової та професійної освіти, а також з підприємствами міста.

Дуже важливим аспектом у профорієнтаційній роботі в ЗОШ № 17 м. Слов'янськ є те, що така робота приносить користь тільки тоді, коли в цьому процесі беруть участь всі суб'єкти діяльності, а саме: учні, педагоги та батьки [4, с. 7].

Важливо також дотримуватись основних принципів професійної роботи:

1) систематичність і наступність;

2) диференційований та індивідуальний підхід до учнів;

3) оптимальне поєднання масових, групових та індивідуальних форм профорієнтаційної роботи з учнями й батьками;

4) взаємозв'язок школи, сім'ї, професійних навчальних закладів, служби зайнятості;

5) зв'язок профорієнтації з життям.

До основних форм і методів профорієнтаційної роботи в ЗОШ № 17 м. Слов'янська відносяться:

а) професійне просвітництво. Це повідомлення школярам відомостей про різні професії, їх значенні для народного господарства, потреби кадрів, умови праці, вимоги, що пред'являються професією до психофізіологічних якостей особистості, способи і шляхи їх отримання, оплати праці [2, с.123].

б) професійна консультація (від лат. *professio* – рід занять, *consultatio* – нарада) – науково організоване інформування про професії, призначене головним чином для молоді, яка закінчує загальноосвітню школу, з метою практичної допомоги у виборі професії з урахуванням схильностей, інтересів і здібностей, що сформувалися, а також потреб суспільства. Профконсультація повинна мати відомості про роль і перспективи кожної професії, потребу в кадрах, зміст трудової діяльності, соціально-економічний і санітарно-гігієнічний статус професій. Вона володіє інформацією про можливі шляхи професійного навчання, з одного боку, і про ті вимоги, що пред'являє професія до людини, з іншого [2, с. 124].

в) професійні проекти (наприклад, «Моя робота для рідної Слов'янщини», «Шкільна академія підприємства», «День дублера», «Підприємці Слов'янщини», «Вчитель і сучасність» тощо).

г) екскурсії до підприємств м. Слов'янська.

Вважаємо, що найбільш вдалим був проект «Вчитель і сучасність», який проводився на базі ЗОШ №17 разом з представниками ДВНЗ «Донбаського державного педагогічного університету»: Лимарева Юлія Миколаївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент; Надточій Віктор Олексійович – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри фізики. Вони у цікавій формі розповіли про даний вищий навчальний заклад, його структуру, пріоритети та перспективи у навчанні. Учні 9-11 класів з інтересом переглянули відеоролик про ДВНЗ «ДДПУ» та зокрема про фізико-математичний факультет,

брали жваву участь у дискусії щодо важливості вищої освіти в Україні для майбутніх фахівців, а також погодилися відповісти на питання анкети, яка їм була запропонована представниками вишу.

Їм було поставлено п'ять запитань, а саме:

1. Звідки Ви отримали інформацію про вищій навчальний заклад? (з Інтернету, з сайту університету, від батьків, друзів та інших);
2. Чому Ви вирішили обрати професію вчителя? (полюбляю працювати з дітьми; примушують батьки; гарний соцпакет);
3. Чи плануєте Ви поступати до ДВНЗ «ДДПУ»? (так, ні, ще не вирішив);
4. Чому Ви вирішили поступити саме до ДВНЗ «ДДПУ»? (тому, що тут я зможу отримати ґрунтовні знання; виш знаходиться недалеко від мого місця проживання; чув від друзів про цікаве студентське життя);
5. Які форми профорієнтації Вам сподобались найбільше? (анкетування, зустрічі, екскурсії, бесіди, Ваш варіант).

Отже, ми дослідили, що знають учні ЗОШ № 17 про ДВНЗ «ДДПУ».

Аналізуючи результати дослідження можна констатувати той факт, що дуже важливу роль в обранні та отриманні інформації про вищій навчальний заклад в учнів відіграє Інтернет та соціальні мережі. Треба підкреслити те, що одним з головних критеріїв обрання навчального закладу є престижність вишу. Також майбутні абітурієнти звертають увагу на місце, в якому розташовано навчальний заклад.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, профорієнтаційна робота в загальноосвітніх закладах розглядається як соціокультурний процес, в якому відбувається формування світогляду і вироблення життєвої позиції особистості, розвиваються способи діяльності, що сприяють становленню системи життєвих орієнтацій школярів, визначаються професійні та соціальні перспективи особистісного розвитку.

Література

1. Москалик Г. Особливості професійної орієнтації та самовизначення особистості в системі ринкових трансформацій. *Вища освіта України*. 2008. №3. С.101-106.
2. Педагогіка і психологія / Гол. редактор М.Д. Ярмаченко. Київ: Педагогічна думка, 1997. 263 с.
3. Педагогіка: навч. посіб. / М.М. Фіцула М. М. 2-ге вид., випр., доп. Київ: Академвидав, 2006. 313 с.
4. Побірченко Н. Профорієнтація в школі: Нові освітні позиції і програми. *Директор школи*. 2007. №38 (470). С.3-31.
5. Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення [Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства праці та соціальної політики N375/692 (z1164-06) від 10.10.2006] URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0190-95>.

УДК 378.147

БІЛЕЦЬКИЙ О. А.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», sovestalex@gmail.com

КАСАТКІНА К.

студент 3 курсу факультету початкової, технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті авторами аналізуються основні принципи системи дистанційного навчання; робиться спроба визначення загальних принципів, що використовуються у класичній освіті і специфічних (дистантних) принципів, притаманних дистанційному навчанню. Кожен з перелічених принципів обґрунтовується з позицій дистанційної і класичної освіти. Основною думкою статті є гіпотеза: чи можна замінити класичне навчання дистанційним.

Ключові слова: дистанційне навчання, класична освіта, дистантність, мультимедіа, Інтернет-технології, Веб-ресурси, учень, вчитель, педагог.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У зв'язку із постійним розвитком засобів інформаційних і телекомунікаційних технологій, в Україні, останнім часом виникає необхідність широкої інформатизації суспільства. Не оминула ця проблема і сферу педагогічної діяльності. В умовах поступової інтеграції до європейської спільноти, середня загальноосвітня школа повинна

давати широке коло знань полікультурного характеру. Ці знання мусять стати в майбутньому міцним фундаментом для отримання вищої освіти.

Як демонструють реалії сьогодення, багатьом студентам українських вишів, часто не вистачає отримання однієї спеціальності. Це обумовлено явищем безробіття на ринку праці і незатребуваністю окремих професій. Виходом з цієї ситуації є отримання другої спеціальності. Шляхи її отримання можуть різнитися: це вступ до заочного навчання, або паралельне навчання у тому ж виші. У окреслених видів навчання є один серйозний недолік – це необхідність присутності на настановних лекціях, практичних заняттях, семінарах, в решті решт – під час екзаменаційної сесії.

Таким чином, вимога присутності практично унеможлиблює навчання у вишах, що далеко розташовані. Ця проблема гостро відображається і на людях, які не мають можливості навчатися за подібною схемою і через власні фізичні обмеження (наприклад, особи з обмеженою фізичною функціональністю).

Вдалим рішенням, на наш погляд, у таких випадках, є використання дистанційної системи навчання. Тим більше, цьому сприяє зростаюча інформатизація української спільноти за рахунок новітніх засобів мультимедіа та Всесвітньої мережі Інтернет. Як показує досвід, ця система широко використовується майже у всіх країнах Європи, а також обох Америках.

Але дистанційне навчання організовується за зовсім іншими принципами, ніж класична очна і заочна системи освіти. Звідси постає багато питань щодо розробки новітнього імперативу педагогічних інструментів, або адаптації існуючих методів навчання. Для того, щоб розібратися у даній проблемі, необхідно спочатку визначитися з фундаментальними елементами дистанційного навчання – її принципами. Це ми і спробуємо зробити у нашому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених

раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого дослідження є аналіз основних принципів системи дистанційного навчання і їх порівняння з принципами класичного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Ідея визначення основних принципів дистанційного навчання не нова. Цією проблемою займалося в свій час багато як вітчизняних, так і закордонних науковців.

Цінним науковим доробком з визначеної проблеми є роботи зарубіжних авторів. Це праці М. Розенберга, Т. Андерсона, А. Россета і Д. Мориссона. Загальною ідеєю цієї групи науковців є розробка основних методів навчання у системі дистанційної освіти, що лягли в основу багатьох сучасних методичних розробок з дистанційної освіти [10].

Серед вітчизняних науковців можна виділити наукові праці С. Гончаренка, О. Хуторського, Б. Шуневич. Наукова цінність цих робіт полягає у аналізі дистанційного навчання, розробці основних принципів, їх систематизації, а також адаптації існуючих дистант принципів і методів навчання до сучасної системи освіти.

Група російських вчених, серед яких виділяються роботи Є. Рибалко, В. Солдаткіна, С. Архангельського, приділила багато уваги аналізу освітніх потреб суспільства і розробила власну низку принципів дистанційного навчання, серед яких можна виділити принципи рефлексивності та практичну орієнтованість змісту навчання [1, 5, 6].

У сьогоденні існує велика кількість класифікацій і наукових підходів до проблеми принципів дистанційного навчання. Ми зупинимося на деяких з них, що зустрічаються у наукових роботах найчастіше.

У процесі роботи нами було з'ясовано, що умовно можна виділити дві групи принципів навчання: загальні і дистантні [9, с. 141–147].

До загальних можна віднести такі: доступність навчання, наочність навчання, гуманізація навчання, науковість у навчанні, а також свідомість і активність у навчанні.

Принцип доступності навчання реалізується через реалізацію можливостей надання учням довідкової інформації і індивідуальної інформаційної підтримки. Також, відбувається забезпечення варіативності змісту і різних форм представлення навчального матеріалу [8, с. 12–18]. Впровадження даного принципу у дистанційному навчанні означає доступність у використанні інформаційно-комунікаційних технологій (комп'ютери, програмне забезпечення) і ресурсів (навчального контенту).

За допомогою електронних ресурсів та інформаційних технологій інформацію через Інтернет можна передавати у будь-якому вигляді (текст, мультимедіа, анімація) і в будь-яких обсягах. Паперові носії не витримують такої конкуренції. А навчання може будуватися у відповідності до вікових особливостей учнів і рівню їх розвитку. Матеріал повинен бути зрозумілим для сприйняття і спиратися на ті знання, що є в учнів та їх життєвий досвід [7, с. 81].

Принцип наочності може реалізуватися за допомогою мультимедіа та Інтернет-технологій і дозволяє зробити навчання більш доступним для розуміння за допомогою різних наочних засобів навчання і способів візуалізації інформації (наприклад, анімація, відео, інтерактивні карти та анімовані гістограми). Завдяки цьому інформація може бути представлена в різних формах, які людина здатна сприймати за допомогою декількох органів почуттів, що дозволяє підвищити інтерес до процесу навчання.

Побудова дистанційного навчання за принципом гуманізації передбачає створення сприятливих умов для оволодіння учнями знаннями. Це комфортне

середовище (місце розташування) і час навчання. Саме лише у дистанційному навчанні можна навчатися «он-лайн» і при цьому знаходитися вдома. Єдиною умовою у такому навчанні є наявність ПК (ноутбука, планшета або будь-якого смарт-гаджету) з доступом в Інтернет. Отже, навчатися можна в будь-якому місці і в будь-який час доби.

Принцип свідомості і активності відіграє важливу роль в організації дистанційного навчання. Через власний осмислений вибір користувач дистанційної освіти може обирати власну логіку і стратегію навчання. В процесі електронного навчання даний принцип реалізується шляхом організації самостійної роботи учнів. Кожного можна залучити до навчального процесу та надати можливості вибору змісту, засобів підтримки навчання і темпу роботи [2, с. 189].

Щодо науковості навчання. Навчання має ґрунтуватися на базі офіційних і достовірних наукових фактів, концепцій і використовувати наукові методи пізнання. Саме наукові знання, перевірені практикою, дають істинне уявлення про дійсність. Принцип науковості у дистанційному навчанні проявляється в достовірності і коректності наданої навчальної інформації. Її зміст повинен складатися підтвержені наукові факти і знання. У великій мірі це стосується інформації, одержаної з ресурсів мережі Інтернет [5].

Через реалізацію означеного принципу в учнів (учасників курсу) повинна сформуватися система наукових знань, що забезпечить міцну основу для оволодіння новими науковими поняттями [2, с. 190].

На відміну від загальних принципів навчання, дискантні потребують окремого розгляду і аналізу [3, с. 57]. Ця група принципів має свої специфічні риси: масовість і, водночас, індивідуалізацію; модульність, безперервність і інтерактивність.

Принцип масовості розглядається в дистанційному навчанні як можливість навчання великої кількості людей одночасно. Цей принцип

реалізується шляхом використання в навчальному процесі дистанційних освітніх технологій, таких як відеоконференції, онлайн-курси, вебіари.

Отже, дистанційне навчання спрямовано на широке коло учнів (слухачів) і не залежить від їх місцезнаходження.

Наступним дискантним принципом є індивідуалізація навчання. Через індивідуалізацію дистанційне навчання спрямовується на окремого учня і надає можливість створення індивідуальної освітньої траєкторії для кожного учасника курсу. Учень сам визначає, який обсяг навчального матеріалу і в якій послідовності йому необхідно засвоїти, сам регулює швидкість і тривалість вивчення навчального матеріалу, час і місце навчання.

Означений принцип щільно переплітається з принципом модульності у навчанні. Модульність в умовах електронного навчання передбачає побудову електронного навчального курсу у вигляді окремих модулів (розділів), кожен з яких ділиться на більш дрібні навчальні одиниці (теми), призначені для досягнення конкретних дидактичних цілей. Структурування матеріалу по модулях направлено на покрокове вивчення, щоб учень мав чітке уявлення, який результат він повинен отримати після проходження кожного розділу.

Однією з характерних особливостей дистанційного навчання є його безперервність. Принцип безперервності в дозволяє будь-якій людині підвищувати рівень своєї освіти (самоосвіти) протягом усього життя. У свою чергу система освіти, і зокрема, установи, що здійснюють освітню діяльність, повинні створити всі необхідні умови для реалізації даного принципу.

Це досягається за допомогою різних дистанційних курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації, програм додаткової освіти, здійснення яких можливе на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій і систем управління навчанням. Завдяки реалізації принципу безперервності у дистанційному навчанні людина має можливість пройти навчання з урахуванням його особливостей і потреб.

Характерною особливістю більшості дистанційних освітніх курсів виступає інтерактивність навчання. Принцип інтерактивності у навчанні відображає динаміку і характер взаємодії того, хто знайомиться з контентом, хто навчається, викладача і учнів один з одним через ПК і Інтернет-мережу. Таким чином створюються умови для підвищення мотивації, розширюється функціонал самостійної роботи і контролю за учнем за допомогою інформаційних технологій [8, с. 100–109].

Сучасні реалії життя вимагають інтенсифікації навчально-виховного процесу, пошуку нових форм організації навчання. Аналізуючи особливості і принципи побудови систем дистанційного навчання, ми закінчимо дослідження словами міністра освіти і науки України, президента АПН України, академіка НАН України В. Г. Кременя, який зазначав, що дистанційне навчання – це інструмент розв'язання сучасних завдань модернізації освіти, але на даному етапі його розвитку неможливо повністю відмовитися від традиційної освіти [4, с. 9]. Можливо, справа у тім, що людство ще не готово повністю відмовитися від живого слова педагога і його безпосередньої підтримки. Поки людина не привчиться до самостійності і не сформується як особистість, завжди буде існувати потреба мудрої, вчасної поради наставника і вчителя.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

1. Результати науково-педагогічного дослідження проблеми визначення і теоретичного обґрунтування системи дидактичних принципів для дистанційного навчання довели актуальність і важливість такого дослідження у контексті проблеми дослідження принципів дистанційної системи навчання, а також необхідність продовження досліджень у цьому напрямку.

2. Виділені науковцями на сьогодні принципи для дистанційної системи навчання можна класифікувати на дві групи: загальні принципи (спільні для традиційної і дистанційної освіти) і дистантні (принципи дистанційного

навчання, які у традиційній педагогіці не виділялися у принципи, але за дистанційного навчання набули статусу дистанційних принципів через посилення їх значення) – обумовлені швидкими темпами інформатизації сучасного суспільства [8, С.54].

3. Актуальним завданням вітчизняної педагогічної науки є удосконалення дидактичної теорії відповідно до нових освітніх реалій і технологічних умов протікання педагогічного процесу, що, зокрема для дистанційного навчання, виявляється у необхідності доповнення і деталізації дидактичних принципів відповідно до специфічності і доступності цієї форми навчання. Але зазначимо, що дистанційне навчання, незважаючи на схожість базових принципів навчання не може повністю замінити традиційну освіту.

Література:

1. Архангельський С. И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе. – М.: Высшая школа., 1976. – С. 169.
2. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади створення і розвитку сучасних засобів та е-технологій навчання // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Ч. 2. – Харків: “ОВС”, 2002. – С. 182–199.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К: Либідь, 1997. – С. 270.
4. Кремень В.Г. Дистанційна освіта — перспективний шлях розв’язання сучасних проблем розвитку професійної освіти // Вісник академії дистанційної освіти. – 2003. – № 1. – С. 9.
5. Преподавание в сети Интернет: Учеб. пособие / Ответ. ред. В. И. Солдаткин. – М.: Высшая школа, 2003. – С. 163.

6. Рыбалко Е.В. Сравнительный анализ дидактических принципов традиционного и дистанционного образования <http://users.kpi.kharkov.ua/lre/seminar/19.htm>
7. Сисоєва С. О. Проблеми дистанційного навчання: педагогічний аспект // Неперервна професійна освіта: Теорія і практика. – Випуск III-IV. – 2003. – С. 81.
8. Співаковський О. В., Круглик В. С. Технології розробки програмних засобів, які підтримують компонентно-орієнтований підхід. // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. пр. / НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Вип. 9. – К., 2005, 287 с.
9. Хуторской А. В. Предпосылки дистанционной педагогики / Преподавание в сети Интернет: Учеб. пособие / Ответ. ред. В. И. Солдаткин. – М.: Высшая школа, 2003. – С. 678.
10. Hartley J., Sleeman D. Towards more intelligent teaching systems // International Journal of Man-Machine Studies 2, 1973, 215–236 p.

УДК 37.048

БІЛЕЦЬКИЙ О. А.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», sovestalex@gmail.com

ГОЛУБ В.

студент 2 курсу факультету початкової, технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ І ВИБІР ПРОФЕСІЇ

У статті подана спроба аналізу проблеми вибору майбутньої професії у старших школярів; виявлено і схарактеризовано низку основних труднощів, що впливають на визначення подальшого шляху у дорослому житті дітей підліткового віку; зроблено акцент на важливості створення життєвих планів і ролі родини та школи у цьому процесі.

Ключові слова: майбутній вибір, профорієнтація, самовизначення, самостійність, навчальна мотивація, родина, професія.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціально-економічні зміни у нашій державі зумовлюють необхідність удосконалення традиційних форм і методів підготовки учнівської молоді до самостійного вибору майбутньої професії.

При цьому слід зважати на те, що сучасний ринок праці потребує висококваліфікованих працівників в обраній ними сфері професійної діяльності, які здатні до гнучкого ділового реагування, вміють самостійно

приймати рішення щодо вибору напряму подальшого професійного зростання та вчасно коректувати власні життєві плани й цілі.

Проблема профорієнтаційної роботи з молоддю в сучасних умовах є однією з гостро актуальних не тільки з точки зору розв'язання власне виробничих завдань, але передусім якнайповнішого розкриття творчого потенціалу кожної людини. Гуманізація цілей навчання і виховання підростаючого покоління, передбачає всебічний розвиток особистості вихованців, вияв ними творчості, ініціативи і самостійності, зокрема при виборі майбутньої професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ця тема конкретизується у дослідженнях проблем формування активності, ініціативності, відповідальності, творчості, дисциплінованості, самостійності та інших необхідних ринку праці особистісних характеристик учнівської молоді в сучасних соціокультурних умовах (І. Бех, Д. Закатнов, О. Кононко, В. Кузь, М. Левківський, Н. Побірченко, В. Постовий, Г. Пустовіт, В. Сидоренко, В. Синявський, Є. Павлютенков, М. Тименко, Б. Федоришин, К. Чорна та ін.). Сучасні дослідники пропонують вирішення означених проблем за рахунок удосконалення зовнішніх умов життєдіяльності школярів. Але, чи тільки умовами обумовлюється майбутній вибір професії?

Саме тому, актуальність окресленої проблеми, недостатня її розробка педагогічної наукою та нагальна потреба сучасного соціально-економічного середовища й зумовили необхідність вибору теми дослідження: «Особливості старшого шкільного віку і вибір професії».

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – аналіз умов і особливостей формування майбутнього вибору професії у старших школярів. Основним завданням нашого дослідження є виявлення

педагогічних і психологічних умов, у яких формується здатність до самовизначення майбутньої професії у майбутніх випускників.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Реформування освітньої сфери в сучасній Україні актуалізувало необхідність проведення спеціальної роботи, спрямованої на надання учням і батькам допомоги у визначенні життєвого маршруту з урахуванням індивідуальних здібностей і можливостей.

До кінця дев'ятого класу випускник повинен зробити певний вибір. Існує два способи вибору. Перший спосіб – «спроб і помилок». Коли учень обирає профіль навчання або навчальний заклад наосліп. І другий спосіб – коли учень, вивчивши самого себе, опанувавши технологічні знання й уміннями в 5-9 та 10-11 класах на уроках технології і трудового навчання, ознайомившись із світом професій, усвідомлено й самостійно робить цей вибір [1, с. 48].

Учні випускного класу загальноосвітньої школи часто зазнають серйозних труднощів у виборі профілю навчання. Як правило, вони роблять цей вибір під дією випадкових факторів (наприклад, за компанію, за порадою дорослих або друзів). При цьому підлітки вважають, що мають у своєму розпорядженні достатню кількість інформації про ту, або іншу професію для вибору профілю подальшого навчання [6, с. 54].

Результати психолого-педагогічних досліджень показують, що підлітки не готові самостійно, свідомо вибудовувати своє майбутнє. Причиною цього є недостатні знання про конкретні особливості кожного виду діяльності, низька мотивація до цієї проблеми, невміння співвіднести свої бажання з реальними здібностями й можливостями.

Найважливішою, нагальною й важкою справою стає для старшокласника вибір професії. Психологічно спрямований у майбутнє й схильний навіть подумки «перестрибувати» через незавершені етапи, юнак внутрішньо вже тяготиться школою; шкільне життя здається йому тимчасовим, несправжнім,

преамбулою іншого, більш багатого й справжнього життя, яке одночасно вабить і лякає його.

Він добре розуміє, що зміст цього майбутнього життя, насамперед, залежить від того – чи зуміє він правильно вибрати професію. Яким би легковажним і безтурботним не виглядав юнак, вибір професії – його головна й постійна турбота [7, с. 90].

У пору юності все більш визначено і чіткіше виявляється індивідуальний вигляд кожного підлітка, чітко виступають ті його індивідуальні особливості, які у своїй сукупності визначають склад його особистості.

Старшокласники суттєво відрізняються один від одного не тільки за здібностями, потребами і прагненням, але й різним ступенем вихованості, як набору певних якостей. Якості, сформовані в процесі виховання й навчання, проявляються й у виборі життєвого шляху. Юність – це вік, коли складається світогляд, формуються ціннісні орієнтації, установки.

По суті, це період, коли здійснюється перехід від дитинства до початку дорослого життя, відносно до ступеня відповідальності, самостійності, здатності до активної участі в житті суспільства й у своєму особистому житті, до конструктивного вирішення різних проблем, професійного становлення. Юнацький вік за Еріксоном, будується навколо процесу ідентичності, що полягає у серії соціальних, і індивідуально-особистісних виборів, ідентифікації, професійного становлення [8].

Як уже говорилося, професійне самовизначення починається в дитинстві, а закінчується в ранній юності. Вирішальне значення в навчальній діяльності набувають мотиви самовизначення, у виборі професії – мотивація вибору професії в юнаків не піддається зміні з віком. У дівчат відбувається перехід від мотивації на суспільні потреби до загальної мотивації на професію.

Вибір професії й оволодіння нею починається із професійного самовизначення. На цьому етапі учні повинні вже цілком реально сформувати

для себе завдання вибору майбутньої сфери діяльності з урахуванням наявних ресурсів, обумовлених психікою, вихованістю й кількістю знань. У цей час в учнів формується відношення до певних професій, здійснюється вибір навчальних предметів відповідно до обраної професії.

Характерний здобуток ранньої юності – формування життєвих планів. Життєвий план як сукупність намірів поступово стає життєвою програмою, коли предметом міркувань виявляється не тільки кінцевий результат, але й способи його досягнення. Життєвий план - це план потенційно можливих дій. У змісті планів існує ряд протиріч. У своїх очікуваннях, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю й родиною, юнаки й дівчата досить реалістичні. Але у сфері освіти, соціального просування й матеріального благополуччя їх домагання найчастіше завищені.

При цьому високий рівень домагань не підкріплюється настільки ж високим рівнем професійних прагнень. У багатьох молодих людей бажання більше одержувати не співвідноситься із психологічною готовністю до більш інтенсивної й кваліфікованої праці. Професійні плани юнаків і дівчат недостатньо коректні. Реалістично оцінюючи послідовність своїх майбутніх життєвих досягнень, вони надмірно оптимістичні у визначенні можливих строків їх здійснення [2, с. 133–134].

При цьому дівчата очікують досягнень у всіх сферах життя в більш ранньому віці, ніж юнаки. У цьому проявляється їхня недостатня готовність до реальних труднощів і проблемам майбутньому самотійному життю. Головне протиріччя життєвої перспективи юнаків і дівчат - недостатня самотійність і готовність до самовіддачі заради майбутньої реалізації своїх життєвих цілей. Цілі, які ставлять перед собою майбутні випускники, залишаючись неперевіреними на відповідність їх реальним можливостям, нерідко виявляються неправильними, інфантильними. Часом, тільки-но випробувавши щось, молоді люди отримують розчарування й у окреслених планах, і в самому

собі. Окреслена перспектива може бути або дуже конкретною, і тоді не досить гнучкою, для того, щоб її реалізація завершилася успіхом. Або навпаки – занадто загальною, і ускладнює успішну реалізацію невизначеністю [6, с. 56].

Ще один момент, пов'язаний із самовизначенням, – зміна навчальної мотивації. Старшокласники, схильні до діяльності, яку звичайно називають учбово-професійною, починають розглядати навчання як необхідну базу, передумову майбутньої професійної діяльності. Їх цікавлять головним чином, ті предмети, що будуть потрібні надалі, їх знову починає хвилювати успішність (якщо вони вирішили продовжити освіту). Звідси й недостатня увага до «непотрібних» навчальних дисциплін, і підкреслено зневажливе відношення до оцінок, яке було прийнято серед молодших підлітків. Як вважає А. В. Петровський, саме в старшому шкільному віці з'являється свідоме відношення до навчання [9].

Метою педагогів і батьків, на даному життєвому етапі школярів – виховати правильне відношення до майбутньої професії. Завдяки спрямованій виховній дії професія починає розглядатися старшокласниками і як засіб для досягнення життєвого успіху, і як засіб для знаходження свого місця в суспільстві, і як засіб самореалізації особистості.

Саме в такій комбінації факторів і умов проблема самовизначення стає актуальною як для самого учня, так і для суспільства. Адекватне професійне самовизначення – це головне досягнення успіху в професійній діяльності.

Соціальна роль школи як провідної навчально-виховної установи по формуванню всебічно розвиненого, готового до трудової діяльності підростаючого покоління, обумовлює провідну позицію педагогічних колективів у єдиному багатогранному процесі професійної орієнтації, здійснюваною школою, родиною, усією громадськістю. Учитель допомагає школярам усвідомити їм схильності й здібності, спрямовує розвиток їх професійних інтересів. Він допомагає батькам розібратися в труднощі

правильного вибору професії їх дитиною. Учитель повинен уміти залежно від педагогічної ситуації, від своїх власних можливостей, інтересів і здібностей школярів визначити комплекс педагогічних засобів, методів впливу на особистість. Це робиться за для досягнення мети профорієнтації, реалізації того широкого кола завдань підготовки молоді до вибору професії, які покликана вирішувати школа [5, с. 127–128].

Підготовка до вибору професії важлива ще й тому, що вона є невід'ємною частиною всебічного й гармонічного розвитку особистості, і її слід розглядати в єдності і взаємодії з моральним, трудовим, інтелектуальним, політичним, естетичним і фізичним удосконалюванням особистості, тобто з усією системою навчально-виховного процесу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, профорієнтація є важливим моментом як у розвитку кожної людини, так і у функціонуванні суспільства в цілому.

Професійна трудова діяльність, якої передуює правильний вибір, є одним з найважливіших факторів, що визначають багато чого в житті сучасної людини. Величезна перевага людини полягає як раз в його можливості вибору.

Самостійний вибір професії – це «друге народження людини», оскільки від того, наскільки правильно обраний життєвий шлях, залежить суспільна цінність людини, його місце серед інших людей, задоволеність роботою, фізичне й нервово-психічне здоров'я, радість і щастя.

Література

1. Бойко, Ю. А. Не помилитися з вибором! : профорієнтація школярів / Ю. А. Бойко // Позаклас. час. – 2013. – № 1-2. – С. 45-53.
2. Вибір професії – крок у доросле життя : [матеріали до бесід з учнями] // Позаклас. час. – 2010. – № 3. – С. 133-148.

3. Дурицька, Є. Життєвий проект старшокласника : [заняття з профорієнтації] / Є. Дурицька // Позаклас. час. – 2007. – № 3 – С. 57-59.

4. Зінорук, Т. Твій майбутній вибір : [профорієнтація] / Т. Зінорук // Шк. б-ка. – 2009. – № 1. – С. 87-92.

5. Особистісний і професійний розвиток людини в нових соціально – економічних умовах // «Психолог». – 2003 р. №44 (листопад)

6. Помаз, Л. Вибір професії, або Задача з багатьма невідомими : [розробка уроку з профорієнтації] / Л. Помаз // Позаклас. час. – 2009. – № 3. – С. 53-56.

7. Торжевський, М. В. Проблеми безробіття молоді та напрями їх вирішення / М. В. Торжевський // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 87-96.

8. Профорієнтація – зроби свідомий вибір [Електронний ресурс] / Благодійний фонд «Розвиток України», освітній портал. – Текст. дані. – Режим доступу : <http://prof.osvita.org.ua/uk/index.html> – Заголовок з титул. екрану. – Мова укр. – Перевірено : 22.05.2014.

9. Світ професій [Електронний ресурс] / ДЗ «ДБУ для юнацтва». – Текст. дані. – Режим доступу : <http://www.4uth.gov.ua/trade/index.htm>. – Заголовок з титул. екрану. – Мова укр. – Перевірено : 22.05.2014.

УДК 37018.3

ЧУМАК Л. В.

старший викладач кафедри педагогіки ДВНЗ «ДДПУ»

БАЛИК І.

студентка 1 курсу факультету початкової, технологічної та професійної освіти ДВНЗ «ДДПУ»

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті йдеться про необхідність виховання толерантної поведінки у молодшому шкільному віці, визначено основні складові формування толерантної поведінки молодших школярів.

Ключові слова: толерантність, толерантна поведінка, освітній простір, булінг.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Серед ціннісних пріоритетів сучасної освіти проблема виховання толерантності підростаючого покоління посідає особливе місце не тільки в Україні, а й у цілому світі. Виховання толерантності стає вкрай важливим, оскільки толерантність – це необхідна умова для створення атмосфери доброзичливості й взаєморозуміння між людьми на шляху до побудови демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема виховання толерантності стала предметом вивчення науковців: О. Антипова, Р. Безпальча, І. Бех, С. Герасимов, О. Захаренко,

Е. Койкова, О. Матієнко, К. Нідерсон, Ю. Тодорцева, О. Грива, В. Кукушин, В. Присакар та ін.

Проблема виховання толерантної поведінки складна й різноманітна. Ми розглядаємо її в контексті ціннісного ставлення до людей, незалежно від раси, національності, соціального стану, політичної орієнтації, культурної приналежності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розкриття специфіки формування толерантної поведінки в колективі учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтування здобутих наукових результатів. Зміни, викликані політичною та соціально-економічною нестабільністю, екологічними катаклізмами, інтенсивною інформатизацією та водночас деморалізацією суспільства, зумовили підвищення рівня конфліктності й агресивності у соціальних та міжособистісних відносинах. У психолого-педагогічній літературі це явище прийнято розглядати, як сукупність соціальних, психологічних та педагогічних проблем, що охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи по відношенню до індивіда, що не в стані захистити себе у даній ситуації. Це навмисне осмислене прагнення образити, принизити, заподіяти шкоду, залякати погрозами або зацькувати того, хто не може захиститися. Аналіз теоретичних джерел засвідчив, що в зарубіжних країнах для визначення явища шкільного насильства використовуються такі терміни як тиск, дискримінація, мобінг (як групові притиснення дитини), булінг. Останній термін вживається в спеціальній літературі найбільш часто. Так, одним з перших науковців, який почав досліджувати явище булінгу був Д. Ольвеус. Він розкриває сутність терміна «bullying» як ситуацію, в якій учень є об'єктом негативних дій з боку одного чи кількох учнів [4].

Згідно із наведеним визначенням, булінг – це використання своєї сили, статусу, соціального положення для залякування, нанесення шкоди або приниження іншого, хто має меншу силу чи статус.

Особливо небезпечними є його прояви у середовищі дітей.

На відміну від інших актів насильства, які мають на увазі одноразові або короткочасні нападки, булінг, як правило, відбувається безперервно протягом тривалих періодів часу, через що жертва постійно перебуває у напруженому і заляканому стані.

Вагомою причиною поширення булінгу у шкільному середовищі є вік дітей. Прийнято вважати, що сутички з однокласниками влаштовують переважно підлітки з гормональним вибухом та неврівноваженою психікою. Однак молодші школярі від них не відстають. Дослідження показують, що вчорашні малюки у 9 разів частіше, ніж старшокласники конфліктують між собою, а 84% першокласників переконані, що однолітки їх ображають.

Звичайно, агресія у дітей та підлітків певною мірою є віковою нормою. А це означає, що поведінку з метою заподіяти шкоду іншій людині демонструє, принаймні зрідка, багато хто, а то й більшість представників даних вікових груп. Проте певна частка дітей і підлітків відхиляється від цієї нормальної лінії розвитку й проявляє стабільно високі рівні агресивної поведінки, які вже не можна вважати віковою нормою.

З початком навчання у школі коло спілкування дітей значно розширюється. Спершу вони залучаються до формального спілкування у процесі виконання навчальних завдань, згодом будують неформальні взаємини, вагомий вплив на які визначає вчитель. Саме за сприяння вчителя, який виділяє окремих учнів як зразок для інших у навчанні та поведінці та звертає увагу на помилки інших, формується ставлення дітей один до одного, відбувається диференціація молодших школярів за статусами: сприятливий чи несприятливий.

У результаті почуття самотності, що переживає відкинута дитина, часто підкріплене особливостями сімейного виховання, індивідуальними особливостями дитини, фрустрацією базових потреб дитини, різними захворюваннями тощо, призводить до негативного ставлення до однолітків чи самого себе.

І якщо дитині 6-10 років хоча б один раз вдалося домогтися за допомогою сили того, що вона хотіла, а оточуючі уступили їй, то вона й надалі буде застосовувати такий спосіб для отримання бажаного. Втім, і покарання за агресію призводить до такого ж результату – до її посилення, так як покараний молодший школяр, може й перестане, битися з іншими дітьми у дворі чи псувати речі в будинку, але ця, загнана всередину агресія, обов'язково проявиться: якщо не вдома, то в школі, якщо не у вигляді бійки, то у вигляді образливих прізвиськ на адресу ровесників.

Проблема культури спілкування, толерантного ставлення до його учасників – одна з найгостріших як в школі, так і в суспільстві загалом. Розуміючи, що ми усі різні і що потрібно сприймати іншу людину такою, якою вона є, ми не завжди поводимося коректно і адекватно. Важливо бути терплячим по відношенню один до одного, що зазвичай нелегко.

«Педагогіка співпраці» і «толерантність» - це ті поняття, без яких неможливі будь-які перетворення в сучасній школі.

Необхідність виховання культури толерантності виникає з найперших днів навчання учнів початкових класів.

Толерантна поведінка виявляється в позитивному ставленні до себе – почутті власної гідності та вмінні поважати гідність інших людей незалежно від національної, етнічної, релігійної й соціальної приналежності та індивідуальних особливостей; здатності до самопізнання та саморозвитку; позитивному ставленні до інших та доброзичливому ставленні до світу. Саме сім'я показує зразок та закладає основи толерантних відносин.

До основних компонентів виховання толерантності в учнів молодших класів можна віднести:

- набуття знань про толерантність, знань про існування відмінностей у культурах і способах мислення представників інших етнічних, національних або культурних приналежностей;
- створення установок на доброзичливе ставлення до іншої особистості, а також на зацікавленість у набутті певного досвіду від спілкування з представниками іншої культури; розвиток умінь культурного спілкування й навичок розв'язання конфліктів [7].

Виховання в душі толерантності починається з прищеплення людям знань про їхні права та свободи з метою забезпечити їхню реалізацію та зміцнити прагнення кожного до захисту прав інших.

Толерантність молодшого школяра – це повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття думок інших людей, форм самовираження та самовиявлення особистості.

Дуже корисним буде застосування у своїй роботі вчителями книги Бетті Рієрдон «Толерантність – дорога до миру». Ця книга містить поради для вчителів початкової ланки, середніх і старших класів, як боротися з нетолерантністю в школі, як розвинути атмосферу дружби в колективі, як допомогти жертвам нетолерантності.

Авторка цієї книги намагається допомогти поступово виховати толерантну людину – починаючи з того, що толерантним має бути педагог [5].

Необхідна робота з цілеспрямованого розвитку у дітей моральних почуттів: розкриття дитині позитивних сторін оточуючих її людей, уміння бачити і відчувати чужий біль, а також дієвої участі, бажання прийти на допомогу, виховання у дитини прагнення цінувати особистість іншої людини.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Виховання толерантних взаємин в учнів початкових класів вимагає

врахування психологічних особливостей і відбувається за допомогою включення молодших школярів у педагогічне спілкування, що ґрунтується на соціально-педагогічних закономірностях і з опорою на принципи цілеспрямованості, наступності, послідовності і систематичності, культуровідповідності, врахування індивідуальних особливостей дитини, зорієнтованості на формування в єдності знань, умінь, навичок, свідомості та поведінки, діалогічної взаємодії педагогів і учнів, емоційної відкритості, створення ситуації успіху в процесі колективної діяльності, особистого прикладу і педагогічної підтримки.

Література

1. Андрієвська В. В. Виховання толерантності у дітей як шлях до гуманізації суспільства / В. В. Андрієвська // Педагогіка толерантності. – 1997. – № 1–2. – С. 112–113.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання./ І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
3. Грива О. Виховання толерантності в дітей та молоді / О. Грива // Психолог. – № 21–22. – 2005. – С. 5–6.
4. Крэйхи Б. Социальная психология агрессии / Б. Крэйхи. – СПб.: Питер, 2003. – 336 с.
5. Риэрдон Б. Толерантность – дорога к миру. – М.: Бонфи, 2001.
6. Степанов П. Як виховати толерантність? / П. Степанов // Народна освіта, 2001. – № 9. – 2002. – С. 14–17.
7. Сьоміна Л. І. Вчимося діалогу. Толерантність: об'єднання й зусилля / Л. І. Сьоміна // Сім'я і школа, 2001. – № 11–12. – С. 36–40.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

У збірнику наукових праць «Актуальні питання сучасної педагогіки» публікуються наукові статті за напрямками:

1. Вища школа
2. Загальна школа.
3. Початкова школа.
4. Дошкільна педагогіка.
5. Історія педагогіки.
6. Соціальна педагогіка.

Наукові статті, що подаються до друку, повинні бути написані українською мовою (крім статей, надісланих зарубіжними учасниками) та містити матеріал, не опублікований раніше.

Обсяг статті, включно зі списком цитованої літератури (не більше 12 джерел), повинен становити не більше 5 повних сторінок формату А4.

Рукопис оформляється згідно з Держстандартом ДСТУ 3008-95 за такою структурою:

У першому рядку: ліворуч (без відступу) вказують класифікаційний індекс **УДК** (шрифт Times New Roman, напівжирний, прямий, кегль 14). УДК надається довідково-бібліографічним відділом бібліотеки ВНЗ, де ви працюєте. За правильність надання УДК несуть відповідальність працівники бібліотеки.

Прізвище та ім'я автора(ів) статті (вирівнювання по центру, шрифт Times New Roman, напівжирний, прямий, кегль 14).

Посада, вчене звання, місце роботи, адреса електронної пошти (вирівнювання по центру, шрифт Times New Roman, напівжирний, *курсив*, кегль 14).

Назва статті розміщується нижче через один інтервал, вирівнювання по центру, шрифт Times New Roman, напівжирний, прямий, кегль 14, усі літери прописні.

Анотація подається через один інтервал від назви статті, вирівнювання по ширині, шрифт Times New Roman, кегль 14, *курсив*, відступ першого рядка на 1,25 см. Текст анотації повинен мати обсяг 4-5 рядків, у якому стисло

викладається актуальність статті, мета, зміст, перспективи подальших досліджень.

Ключові слова розташовуються безпосередньо під анотацією, вирівнювання по ширині, шрифт Times New Roman, кегль 14, *курсив*, відступ першого рядка на 1,25 см.

Основний текст статті, розподілений на абзаци, подається відповідно до вимог: набір тексту здійснюється у редакторі Microsoft Word (розширення.docx,.doc,.rtf), шрифт Times New Roman, кегль 14, прямий, через 1,5 міжрядкових інтервали, на аркуші формату А4 (книжковий), усі береги по 2 см.

Основний текст статті повинен містити необхідні елементи (без нумерації в тексті), які потрібно виділити напівжирним шрифтом:

1. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

3. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

4. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів.

5. Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

6. Література (розміщується через один інтервал від останнього рядка тексту з відступом слова «Література» на 1,25 см).

Посилання на використані джерела подаються по тексту у квадратних дужках ([1, с. 3]). Оформлення літературних джерел слід виконувати відповідно до вимог ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

Рисунки (схеми, графіки, малюнки, фото та ін.) вставляють у статтю в одному з форматів (.jpeg,.bmp,.tif,.gif) з роздільною здатністю не менше за 300 dpi (подавати якісні оригінали). Написи на рисунках виконують шрифтом основного тексту та розміру. Рисунки підписують і нумерують (якщо їх більше ніж один) під рисунком по центру тексту за допомогою шрифту Times New Roman, кегль 14, *курсив*. **Усі об'єкти в простих рисунках, зроблених у Word, мають бути обов'язково згруповані.** Текст статті не повинен містити рисунків і/або тексту в рамках, рисунків, розташованих поверх/за текстом й т.п. – текст слід форматувати таким чином, щоб для всіх об'єктів було встановлено розміщення «у тексті». Складні, багатооб'єктні рисунки з нашаруваннями готувати за допомогою графічних редакторів (CorelDraw, PhotoShop та ін.).

Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word з арабською нумерацією, текст у таблиці оформлюється шрифтом Times New Roman, кегль 14, через 1 міжрядковий інтервал. Обсяг таблиць не повинен перевищувати 1/4 загального обсягу статті.

УВАГА!!! У тексті не допускається вирівнювання пропусками (для цього використовуються параметри абзацу); розрізняються дефіс «-», який не відділяється пропусками, і тире «—», яке відділяється з обох боків пропусками; перед розділовими знаками пробіл не ставиться, а після них – ставиться. Дужки та лапки безпосередньо охоплюють текстовий блок і відділяються пробілами лише зовні. У документі не застосовуються колонтитули (крім першої сторінки публікації зі знаком авторського права) та зноски.

У тексті статті ініціали відділяються від прізвищ, а сторінка від номера нерозривним пробілом (комбінація клавіш Ctrl+Shift+Пробіл), напр: *І. О. Синиця* або *с. 15*.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ!!! Текст має бути вчитаний і перевірений. Статті друкуються в авторській редакції. За достовірність фактів, цитат, власних імен, посилань на літературні джерела та інші відомості відповідають автори публікацій. Посилання на роботи, що не публікувались не припустиме.

Наприкінці статті автор вказує дату відправлення оригіналу статті до редакції.

7.Відомості про кожного автора подаються на окремому листі(не входить в оплату за статтю), де зазначається:

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Вчене звання _____

Науковий ступінь _____

Посада _____

Місце роботи _____

Поштова домашня адреса: _____

Країна _____

Номер мобільного телефону _____

Адреса електронної пошти _____

УВАГА!!! Обов'язковою для всіх авторів, які не мають наукового ступеня, є **зовнішня рецензія-рекомендація**. Для авторів без вченого ступеня (зокрема й магістрантів) рукопис супроводжується рецензією наукового керівника.

Видання здійснюється із залученням авторських коштів: для викладачів, вчителів – 20 грн. за одну сторінку тексту, для аспірантів – 15 грн. за одну сторінку тексту, для студентів – 10 грн. за одну сторінку тексту. Вартість одного примірника 50 грн. Оплата здійснюється особисто за адресою: м. Слов'янськ, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», кафедра педагогіки, Г. Батюка, 19, головний корпус, 6 поверх, ауд. 626 **або перерахуванням** на картку Приватбанку № 5168 7572 9774 0617 із позначкою «За статтю **прізвище автора**» після повідомлення на електронну адресу автора про прийняття редколегією статті до друку, але не пізніше 5 днів після отримання повідомлення.

Матеріали для публікації можуть подаватись або особисто за адресою: м. Слов'янськ, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», кафедра педагогіки, Г. Батюка, 19, головний корпус, 6 поверх, ауд. 626, або електронний варіант надіслати на електронну пошту за адресою **kafedra.pedagogiku@ukr.net**. Назва файлу повинна мати прізвище автора **Шевченко_стаття.doc, Шевченко_квитанція.jpeg**.

ЗМІСТ

КУЗЬМІНА О. В., КАРПЕНКО К.В. ВИКОРИСТАННЯ КАЗОК У ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	3
КУЗЬМІНА О. В., РЯЗАНОВА Д. В. ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	8
КУЗЬМІНА О. В., АФАНАСЬЄВА О. А. АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ-ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.....	16
КОВАЛЬОВА О. В., БОНДАРЄВСЬКИЙ С. ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	25
БЛЕЦЬКИЙ О. А., КАСАТКІНА К. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	31
БЛЕЦЬКИЙ О. А., ГОЛУБ В. САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ І ВИБІР ПРОФЕСІЇ.....	40
ЧУМАК Л. В., БАЛИК І. ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	48

Актуальні питання сучасної педагогіки

*Збірник наукових праць
Виходить двічі на рік
(Випуск 6)*

Відповідальний редактор:

О. В. Кузьміна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний
університет»

Комп'ютерна верстка – **К. Ю. Іванова**

Адреса редакції: 84121, Донецька область, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка,
19, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», кафедра
педагогіки (головний корпус, 6 поверх, ауд. 626).

E-mail: kafedra.pedagogiku@ukr.net

Підписано до друку 25.12.2017 р.

Формат 60x84 1/8. Ум. др. арк. 3,6.

Тираж 300 прим. Зам. № 381.

Підприємець Маторін Б.І.

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Тел./факс +38 06262 3-20-99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК
№3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України
від 24.03.2008 р.
